Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ✶ ШОАТТА, 11 МАРТ, 1989 ШУ. ★ № 30 (7688). ★ Мах 3 кеп.

КАСТТА—ГОТА

ХьатIакхоачаш латт ахархоша чIоагIа сатувса а царна геттара бехктокхаме экзамен йола а ха — гота уж арабоврг бола ди. Цунна йоагтIаш йола кийчо е гIерташ къахьнIгад эзараш болча механизатораша, мехмастерской болхлоша, специалисташа. Де дезараш Iалаьмате дукха балхаш дар: тоае езар ерригa юртбоахама техника, дIае мел езача культурай фу кийчде, кхашка удобренеш дIаяхьа, дуккха кхыдола хIамаш де дезар. Цу дерригнех ца деш цаI дитача бIаьсти боккха хьовзам хургболга ховча цар шоашта могар даьд бIарг а кулг а дIа ца кхоачнйташ цхьаккха ца дита гIерташ.

Дукха ха йоаццаш города Киева къахьегамхошца ше вIашагIкхийттача хана КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела М. С. Горбачева белгал ма даккхара, юрта боахаме, моллагIча кхыча отрасле чул чIоагIагIа гучадаьннад къаьна методаш мегаргйоацаш йолга. Цудухьа укхаза шерра наIараш хьаелла еза этта хьал овлангара дениз хувца таро луш мел долчоа. Ахархо лаьттан тIа юхавоалаве веза, массе хIаман да ве веза цох.

Республика дуккхача боахамашка дика кхетадьд кхачан программа толаме кхоачашъяра керттера дар из долга. Цар шерра юкъехувл хозрасчет, аренда, подряд, Вахаро къаьгта хьахьекхад: юртбоахам айбара цаI мара боаца никъ из болга. Цунна тешал ду Грозненски района Ленина цIерагIча колхоза, Малгобекски района «Алханчуртский» совхоза, Шелковской района «Каргалинский» совхоза, Надтеречни района «Гвардейский» совхоза, дуккхача кхыча боахамаша даьхача толамаша. Экономически стимулаша низ бенна уж а нтташ - нтташ кхыдараш а бIубенна накъадоагIа бIаьстанна.

ХIаьта укх бIаьстан деношка ахархой геттара дукха балхаш де дезаш ба: кердача хьалашка боахам лелабара опытах, вай ханарча агротехниках, интенсивни технологех ма могга дукхагIа пайда а эцаш, лоаццача хана кхашка тIоадал дIакъовла, хIамаш дIае ханнахьа лаьтта кийчде, цу тIа удобренеш товса, хIаьта ерригa культураш дIайийна яха еза. Уж дерригa балхаш лоархIаме да, ха тиллийта йиш йолаш а дац. ХIана аьлча, керттерча даькъе цох тийша да хургболча хьувкъама лард йоллар. Тахан из эггара чIоагIагIа эшар да. Ховш ма хиллара, дIадахача шерашка ялат, бахьцадаараш, комсаш, кхыйола продукци пачхахьалкхенна дIа ца луш нонагIо декхар тIадиссад республика дуккхача колхозаштей совхозаштей. ШозлагI-дале, хьатIакхаьчай, из кхы тIехьатетта йиш а яц, лаьттанцара йоаккха продукци наьха санна алсамъяккха еза ха. Цох тийша да хIара боахама экономика чIоагIъелга, Кхачан программа кхоачашъеча керда тIа дIахьалхашкахьа боаккхилга, дерригa дIадаьлча, перестройка толам боаккхилга.

Цудухьа районни агропромышленни объединенеша, боахамий кулгалхоша керттера теркам тIабахийта беза гота балхий лоархIамегIча участкашта, агротехнически комплекс йнзза чакхъяккхара.

ДIадувр во хилча хьалтIадоалар дика хила йиш яц. Долче, фу кийчдара, дIадувча кондицега из дIакхоачадара йоагIаш йола йоккхо яьй укх шера дукхагIа йолча колхозашен совхозашен. Цхьабакъда, из гIулакх массанахьа лерттIа вIаштIехьдаьккхад ала йиш яц вай. Масала, Назрановски района «Экажевский» совхозе ах кхай тIа дIаел мара коартолаш яц, хIаьта «Назрановский» совхозе дIае езача 600 тоннах йолаш яраш 400 тонн мара яц. ДIае езача цхьайолча культурай фу тоъаш дац цхьайолча кхыча районашка а. Ховш ма хиллара, тахан-хоана яхар санна дIадолалургда гота балхаш, цудухьа районни агропромышленни объединеней а боахамий а специалисташ оарцагIбовла беза тоъаш доаца фу снхха Iалашдара, долаш дар дIадера лерттIа кийчдаь даккхара. Цул саготагIа хIанз цхьаккха хIама дац юртбоахама къахьегамхошта.

Лаьтта леладара, ерригa аграрни экономикана интенсификаци яра доккха дакъа кхоач боахам лелабара кердача методашка. Вай республика дуккхача колхозий а совхозий а опыто хьахьекхад арендах, дезала а бригадни а подрядах Iалаьмате боккха пайда баьннилга. Лаьттан дай хинна дIаэттача наха дуккха дукхагIа кхеду ялат, хьажкIаш, бахьцадаараш, кхыйола культураш. Хеталу, арендатораш а подрядагIа къахьегараш а массанахьа чIоагIа хьаллаца боагIар, царна массе оагIорахьа новкъостал де доагIар, аьнна. Цхьабакъда, бакъдар вай дувце, царна бIагIаро бIарахьеж дуккхача моттнгашка. Цхьаца бахьанаш а доахаш, лаьтташ хьакъестадац, техника дIателац, цар беча балха юкъелелх, кхыйола новкъарлонаш ю. Цу тайпара харцонаш лелаю, кердачоа баргал етта кулгалхой шоай метта дIаоттабара, доагIар царгара хьадехара оарцагIбувлац РАПО-й кулгалхой, специалисташ, партийни комитеташ а партийни организацеш а.

Гота дика чакхъяккхара лоархIаме да механизатораштa мел эшаргдолчун: доагора, запасной оатхалий, цар болх шин сменагIа вIаштIехьбаккхара, чамбола кхача лоаттабара, кхашкара культстанаш кийчъяра оарцагIбовла беза колхозий председателаш совхозий директораш, партийни профсоюзни организацеш. Из цар ханнахьа ца дар бахьан долаш соахка дукха халонаш ла йийзар кхашка къахьегаш боахкарий, хIаьта из балха ца Iаткъаш дисанзар.

БIаьстанара кампани лерттIа дIаяхьара хиланза даргдоацар да къахьегамен технологически дисциплина чIоагIа хилар, социалистически яхь кхетамца вIаштIехьъяккхар, къахьегамах мах телара керда, прогрессивни формаш юкъейоалаяр. Уж гIулакхаш къестадеча керте отта беза коммунисташ. Цар сийлен декхар да кхычарна масал а телаш, халагIа дола дукъ шоашта дIатIаэцар, хьинаре болх бара беррнгаш оарцагIбахар. Гота балхаш лоаццача хана а агротехника нийса лелаеш а даь дахара шоай беррнга организаторски, идейно-политически болх тIаберзабе боагIа партийни комитеташа.

Кастта кхашка арабаргба республика ахархой. Цар деррига а де деза укх шера дIа мел юв культураш хьувкъаяра лерттIа кIийле яра.

Эргалонаш хиннай

Шин бутт гаргга ха мара яц Евлоев Хьажбикар Сунженски районерча «Путь к коммунизму» яхача колхоза № 2 йолча ферма кулгалхо вола. Хетадала тарлу, цу лоаццача юкъа фу хувцамаш хургда ферме, аьнна. Евлоев Хьажбикар ше зоотехникалла дийша, балхах дика кхеташ специалист ва. Цо нийса вIаштехьдаьккхар хьайбашта лу доакъар дика а хьаьна а хургдола гIулакх.

Ферме 300 етти 214 Iасилги да. Царга хьожаш волча 18 сага эшараш дукха дар, кхыдола кхоачамбоацараш а кIезига дацар. Из иштта дале а, халонех ца кхераш, керда кулгалхо волавелар ферма тоае. Оттабир керда, Iанарца доакъар кийчду яй, болх бе йолаелар йоли сенажи тоаю цех. Тоаеш латт доахани Iаьсийи латта клеткаш, хьаеш латт болхлошта лаьрхIа тика.

Укх шера январь бетта 53 тонн йохка езача 59 тонн шура ехкар. Ферма коллективо хIаьта дIабайнача феврале планах 63 тонн йолаш, 65 тонн шура яьккхай. ХIара дийнахьа цхьан Iаттагара 6,5 килограмм шура йоаккх укхаза. Дуккхача хана деиз, доаханца болх беш ба дояркаш Ткаченко Раиса, Дешииева Аминат, Шевцова Лидия, кхыбараш а. ХIара дийнахьа планах 8-8,5 килограмм шура йоах цар. Иштта дика къахьегаш ба скотникаш Сидоров Иван, Илезов Уматгири, Тумгоев Осман.

Лакхе яздаьчча тайпара, ферме 214 Iасилг да. Царна гIулакх деш Хампиева Зинаи Чаниева Зураи ба. Бакъдар аьлча, Iаьсашта кIалхара нйнаш деха да, уж чудоахка клеткаш а я тоае езаш. Iаьсашта дIалуш дола доакъар кара чукхахьа дезаш ба болхлой. Халонаш яле а, хIара дийнахьа цхьан Iасилга тIакхета дозал. 400 грамм е 450 грамм я. Цунга хьежжа хул наха доагIа алапи а. Леладеча Iасилгий ха цхьан беттагара пхе беттага кхачалца я. Нагахьа санна Iаьсашта дIалуш дола доакъар хила деззача тайпара цIена даларе, кхы а дукхагIа хургдар царна тIакхета дулх. Хьайшка со хьежача, цига дадар зIамига тIой, кIора галингаш, кизга Iоакъингаш. Ер иштта хIанад шун аьлча, болхлоша аьлар:

— Хьакхухьа комбикорм иштта во я. Из гIулакх колхоза кулгалхошта ховш а да.

Дикача хьале яцар № 2. № 3 йола детта доахан латта корпусаш. Дуккхача моттигашкара деха дар кIалхара нйнаш, кхо дIаараккхухьа механически лента сеца латтар. Из тоадеш йоаллар Сунженски ремонтно-технически предприятера Алимов Александр керте латта бригада. Доахан латта моттиг готта яр, цхьайолча моттигашка лента лелача харша чу когаш а белаш, Iодийша ухкар доахан.

Ферме йоацаш яр цIе уголок, гучча метте хьалтеха доярка декхараш, хьалхалаттарий цIераш тIайола каьхат дацар. Ала деза, ферма Iан бетташка болх бе кийчъяь ца хилар. Цу гIулакха бехке я укхаза хинна кулгалхо Шипелина Тансия.

Керда тIавена кулгалхо Евлоев Хьажбикар ший ма хулла тохавеннав болх дика дIабахьа, ферме перестройка хилийта, кхоачамбоацараш юкъера дIадаха, хьалхарча квартала план ханал хьалха кхоачашъе.

Т. Хашиев.

ДикагIйола цех

«ЧIагропромстрой» объединене чуйоагIача Грозненски аьшкбетонни изделеш еча завода арматурни цеха коллектив укх тIеххьарча хана дика къахьегаш а массаза хьалхалатташ а я. МалагIаш да из дара новкъостал ду гIулакхаш?

ТIеххьарча диъ шера цхьа бутт дIабахийтабац до производственни декхар тIеххоачаш ца деш. Масала, дIадахача шера план 103 процент кхоачашйир цо. ХIаьта укх шера а январе — феврале планаш бархI процент йолаш тIеххкоачашйир.

— Кхо- диъ шу хьалха майрра производственни декхараш кхоачашду аьнна ала йиш йолаш дацар тхо, — йоах мастера Измайлова Раяс — ХIана аьлча, коллектив барт цаI болаш яцар, хадданза балха тIехьабусаш бола болхлой а бар, прогулаш дукха яр, иштта дукхагIачар шоай нормаш кхоачашйинцар. Из деррига иштта во хилар ший бахьан дар. Из дар укхазара кулгалхо мела хилар. НийсагIа аьлча, керда бригадир вар харжа везаш.

ХIаьта шоай балхах кхеташ, массаза а дика толамаш доахараш дуккха дукхагIа бар цехе. ТIаккха цхьана дагIа а баьнна, цар лаьрхIар коллективе керда бригадир харжа. Цунна керте оттаве саг лаха хала дацар. ХIана аьлча, дукхача шерашка цу цехе электросварщикала болх баь Мусимов Абдул заводе дикагIа лоархIача специалистех вар. Иштта бригадиралла хержар Муслимов Абдул цу коллективо.

— Эггара хьалха се бригадиралла хержача хана, аз болхлошка дIахайтар цар сайх бенна тешам айса боаберг ца хилар, — йоах Муслимова, — ДIахайтар цхьаболчарна дисциплина тоае езилга, малара тIехьаваьначунца аз тIом лоаттабергболга, иштта хьалхашка латта декхар хIаране кхетадеш ца хуле, толамга даха дог доацилга.

Цул тIехьагIа дукха ха ялалехьа, цехе вIашагIъелар къахьегама коллектива совет, иштта юкъейоалайир КТУа. Фуд цу система керттетра дар? — аьнна, аз даьча хаттара жоп луш Муслимова аьлар:

— ХIара бетта СТК заседане гуллу тхо. Цига дукха дешаш къоастаде карагIдоал. Бакъда, заседане керттерча даькъе оаха дувцараш дисциплина тоаяра тIадерзадаь гIулакхаш да. ХIаьта КТУ юкъейоалаяр керттера бахьан дисциплина чIоагIъярца дувзаденна да. Нагахьа санна балха тIехьавусаш е тIеравувлаш из вале, шин заданеш кхоачашъеш из веце, оаха цу заседане сонамах цо баьча балха коэффициент лохъю. Бетта цо эцаш дола алапи дуккха кIезигагIа хул. КТУ оаха коллективе юкъейолаьяча хана деиз, тха къахьегама овсарле дуккха лакхъеннай.

Балха ди чакхдаьннадале а, Мусламова бригадера нах цIабаха сихлуш бац. Шоай бригадира гонахьа а этта, цо дувцачунга ладувгIаш латт шоай декхараш дика кхоачаш а деш, социалистически яхье хьалхалатта операторaш Я. Идрисова, Т. Джамалдинова, Л. Ковалев, арматурщикаш Р. Яхьяева, Р. Яндиева, сварщикаш А. Козлов, О. Мостовой, В. Игнатьев. Цар хIанзара уйла кхоаненца ювзаена я.

М. Чахкиев.

Хоржамашта накъадолхаш

Новкъостий тешам беннар

Кхойтта шу гаргга ха яьннай дика шин неша йола Богатырева Лидаи Нальгиева Лизаи СурхотIара юкъерча школе дийша йистебаьнначул тIехьагIа, Назрановски трикотажни фабрике балха этта. Мишта нийсделар из хIама шин йиIий хIанзза мара дIадоладенна доацача къонача вахаре? Цох дувцаш фабрике цIи хезача болхлочо, бригадира, НГIАССР Лакхехьарча Совета депутата Нальгиева Лизас аьлар:

— Школа йистеяьккхачул тIехьагIа дIахо деша яха ловш яр со, цудухьа сай неша Лида йолча ера дагаяла. Цхьабакъда, дIахо дешарах аз даьча къамаьлага лерг хьокханзар Лидас. фабрике балха яха чIоагIо яь яр из. Даим а тхоаш цхьана хиннадаь, хIаьта белгалдаккха деза школе а тхо шиъ цхьан парта тIа яьгIалга, дIаIеха а енна, аз а лаьрхIар фабрике болх бе. Цхьана хьадаьхкар тхо фабрике. Оаха шинне баь барт дIахезача цун зIамагIйолча йишас — Дугурхана дехар дир ше а йига цига фуд-малад хьажа. Кхоачашдир оаха ворхI класс яьккхача йиIнга даь дехар. Цул тIехьагIа а дуккхаза хиннай из фабрике экскурсе богIача шоай школа дешархоща.

Тхо балхах дIадолаш а Дугурхана дешаш а сихха дIадахар кхо шу. Ше аттестат хьайицачул тIехьагIа тхоца цхьана балха хьаера из, цу хана дениз укхаза къахьегаш а я, хIаьта болх геттара дика беш а я. Наха езаш, лела ховш, шийна уллув уж кхотабе ховш саг я Дуги, цудухьа массавар раьза а волаш, оттайир из коллективо СССР халкъа депутата кандидаталла.

Йоккха юкъ яц 10 шу, бакъда, цу безамеча йоIа вахаре лоархIаме хилар из ха. Юхьанца дIайолалу из укхаза болх бе ученица а йолаш. Цун эггара хьалхарча хьехамчас Султыгова Фатимас а кхыча болхлоша а камаьрша дIалу цунна шоай знанеш, йIаьхий балха опыт а лакха говзал а. Iомаю шоай мел йола къайленаш. Дукха ха ялалехьа дикагIболча къонача хIамаш тегараштa юкъе яха йолаю цун цIи, цул тIехьагIа — производства хьалхалаттараштa юкъе а. МоллагIа ше дIадоладаь гIулакх дизза чакхдоаккхаш хилара ший дикагIйола оамал гучайоакх цо уллув болх беш бараштa, гуччахьа а юхьдуххьала а дувц кхоачамбоацарех, сатец уж дIадаьха даллалца. Из оамал геттара езаеннача новкъосташа хорж из шоай конвейера профгрупоргалла. Из хилар 1982 шера, хIаьта кхы а кхо шу даьнначул тIехьагIа из хорж бригада совета членалла, страхделегат а ю цар цох. Укхаза хьабелгалъювл йиIий кхы тайпа йола дика оамалаш — нийсхон тIехьа моллагIчунга а бакъдар дIаалара юхаувзалуш ца хилар, принципиальность чIоагIа йолаш из йолга, наьха балха хьалаш тоадара а цар унахцIено бахьан долаш а хьакимашкара доагIар майрра хьадеха могаш из хилар. Цудухьа новкъостий суда членалла а херже, кхаь шера хьаьнала кхоачашду цо из общественни декхар.

Дугурхана хьинар, камаьршал, наьха цунга баха безам а цо доахаш дола доккхий толамаш а ца зувш дитац кулгалхоша, партийни а профсоюзни а организацеша. 1982 шера цунна лу «Коммунистически къахьегама ударник» яха сийлен цIи. ХIаьта ший хьинареча къахьегамца хIара шера бакъю цо из «Социалистически яхье котваьннар» яха знакаш яхарца. ХIара дийнахьа сменни норма цкъаи ахаззен совгIа кхоачашъеш хьайоагIа Д. Богатырева укх тIеххьарча массехк шера, хIаьта цо аьттув балийтаб цун къахьегама календарь 1990 шера август беттага дIакхоачаш дIахьалхашкахьа даккха. Хетаргахьа, карара шу декъалуча хана цу тIа хьаллоталургья 12-гIа пятилетка кхоачашъярах хоам беш йола «цIе лампочка».

— Дика болхлой-м кIезига бац тха предприяте, — яхаш дувц фабрика профкома председатела Мальсагов Зяудина. — Дугурхана санна сменни нормаш дикка тIехкхоачашъеш бараш шортта ба тханцига, тегаш йолча хIамай дикал геттара лакха а йолаш. Бакъда, Дугурхан царна юкъе а къаьстта белгалйоаккхаш да ший гIулакх леррагIа кхоачашдарал совгIа, шерра кругозор йолаш, лаьрхIар тIагIертта кхоачашде гIерташ, эшачоа гIо дара оарцагIйоалаш, халонех кхераенна, бIукъожабаь тIехьашка ца йоалаш из хилар. Духхьал из бахьан да, аьнна, хет сона цхьанне санна, фабрике мел волчо СССР халкъа депутата кандидаталла оттаяра цун цIи яьккха хилар, хIана аьлча, уж ерригa цун дика оамалаш дуккхаза хьагучайиннай наха.

Цох тешалаш доаладир профкома председатела. Масала, ший 21-ча конвейера профгруппорга декхараш цо кхоачашдеча хана собранешка къамаьлдеш администрацегара доагIар цIенхаштта хьадехаш хиннай кхалнаьха балха хьалаш тоаделга, вахтови автотранспорта болх цхьан кога тIа боаккхилга, материально-технически Iалашо яра тоаделга. хIана аьлча цу служба бехкагIа фабрике дукха моттигаш нийсъеннай хьабе болх боацаш нах багIаш.

Шийна цхьан хана наха даь дика дицлучарех яц Дугурхан. ХIара шера массехк йоIа дIахьех цо ший говзал, хIаьта тахан цунна хьабе ховргдоацаш цхьаккха тайпара болх бац фабрике, цхьаь цхьаъ операци яц. Шоай хьехамчана баркал оалаш ба къона мотористкаш Бештоева Марем, Бештоева Хьава, Нальгиева Хадчат, Султыгова Зайнап, итташ кхыбола мехкарий.

— Тха фабрике экскурсе кхача йиIнгашта юкъе а белгала яр Дуги, — яхаш дувц фабрика дикагIйолча швеяс-мотористкас, КПСС обкома бюро члена, XIX Ерригсоюзни партийни конференце делегата Дерсигова Дибас. — Цу хана а хоалуш дар тха балхаца из чIоагтIа хьашт долаш йолга. Тахан чIоагIа дега тоам хиннаб сона цу хана сайна цох хийттар бакъдар а хинна дIаэтта хиларах. Цун дика оамал я шийна хеташ дар духхьал дIаоалилга а принципиальность лакха йолаш из хилар а, ЧIоагIа дегаза ба сона шин юхь йола нах. цудухьа эггара хьалха айдир аз кулг СССР халкъа депутата кандидаталла из оттаяра могаеш. Боккха чулоацам болаш, де йиш йоаца цхьаккха хIама юкъе доацаш а я цун программа. Со а тха фабрике мел вар а бIубенна ва ше лаьрхIар цо дизза кхоачашдергхиларах.

— Тха Дугурханах оалаш дар дизза хургдац, аьнна, хет сона цар дезалах а массехк дош ца аьлча, — тIатехар Нальгиева Лизас. — Ялх йиша я БогатыревгIар дезале, царех цаI маьре яхай, хIаьта хIара Iуйрийна цар цIагIара балха ваха аравоал 5 саг. Кхо йиша — Лейла, Люба, Довхан — СурхотIарча № 2 йолча юкъерча школе болх беш я, хIаьта Лидаи Дуги производстве къахьегаш ба. ХIаране чIоагтIа дIалаьцай вахаре ший моттиг.

Цхьана болх беча наха, юртахоша, уж йижарий мел бовзача, саго дувцар теркалдича йийца варгвоацаш дукха дика оамалаш йоахк царех, хIаьта къаьстта наха белгалйоахар Дугурхан я. Цудухьа ала лов: «Хьай дага мел латтар дизза кхоачашде аьттув балба хьа, Дугурхан».

Р. АУШЕВ.

СУРТА ТIА: Д. Богатырева.

1989 шера январе—феврале республика промышленносто баьча балха итогаш

1989 шера январе-феврале пачхахьалкхен заказаген духхьаларча бувзамашкен хьежжа продукцена поставкаш яра договорни декхараш республике гIолла 98,0 процент кхоачашдаьд. Соахка цу юкъа из хьокхам 95,4 процент мара бацар. Ткъаь нйс предприятии объединении цу хьакъехьара декхарех лоархIаяьяц. Цар дIа ца луш тIайисай 6,2 миллион сома маьха продукци (1988 шера январе-феврале 14,3 миллион сома маьха яр тIайиса продукци).

Промышленни продукци хьаелга соахка укх хана хинначунца нийсдича 0,9 процент алсамдаьннад.

БIарчча хьанйцача республикерча промышленносто поставкех дола договорни декхараш кхоачашдари продукце (балхий, деча гIулакхий) боарамаш лакхдара темпаш:

	договорни декхараш кхоачашдар: План кхоачашъяра процент	Тlайиса продукци	Договорни декхараш кхоачаш ца даьча принятой дакъа	Продукци хьаяра темпаш
Ерригача республике гIолла	98,0	6,2	20,7	100,9
Союзни доалахьара промышленность	98,7	3,2	30,3	101,5
Республика доалахьара промышленность	95,9	3,0	17,8	98,9
цу даькъе:				
НГIАССР Министрий Совета чуйоагIа промышленность	96,8	0,4	9,1	92,8

Договорни декхараши продукци тIакхетара боарамаш лакхдара планаши кхоачашъяьй Ачхой - Мартановски, Урус-Мартановски, Ножай-Юртовски, Веденски районий промышленни предприятеша.

Республике юкъера долчул лохагIа да договорни декхараш кхоачашдара боарамаш Старопромысловски (96,4 процент), Назрановски (86,6 процент), Наурски (97,3 процент), Сунженски (92,1 процент), Советски (36,8 процент) районашка.

Продукцена поставкаш яра даькъе массарел чIоагIагIа тIехьабисар нийсдалийтад: «Грознефтеоргсинтез» яхача производственни объединене — 98,6 процент, «Терек» яхача мебельно-дахчан хIамаш хьаеча производственни объединене — 81,1 процент, электроремонтни заводо — 78,9 процент, «Чечингстройматериалы» яхача производственни объединене — 84,5 процент, Назранерча трикотажни фабрико — 55,8 процент.

Республикерча мехкдаьттахоша планал совгIа 20 эзар тонн мехкдаьтта (газоконденсат а йолаш), 27 миллион кубически метр газ яьккхай, бакъда, мехкдаьтта аппаратура, механизировании гIншлон-монтажни инструмент, аьшкабетонни конструкцеш хьаяра даькъе шоашта оттадаь декхараш кхоачашдаьдац цар.

Соахка цу юкъа хинначунна нийсдича кIезигагIа арахийцай полиэтилен — 12,7 процент, гIулакха эша хьу — 25 процент, херх хьенха хьу — 24 процент, кирпишк — 21 процент.

1989 шера январе-феврале республике хьадаьд 74,6 миллион сома маьха халкъа эша товараш, из оттадаьча декхарал 2,4 миллион сомаи соахка цу юкъа хинначул 0,3 процента кIезигагIа да.

ЛОАРХIАМЕГIЙОЛА КХАЧАН ПРОДУКТАШ ХЬАЯР

	1989 шера январе-феврале хьаяь продукци	План кхоачашъяра процент	1989 шера январь-февраль 1988 шера январе-февраца нийсдича
Пачхахьалкхен ресурсашкара дулх (эзар тонн)	1,5	99,0	34,1
Колбасаш (эзар тонн)	1,0	89,8	86,4
Шурий продукташ (эзар тонн)	13,1	110,4	106,9
Хьаьна нахча (тонн)	181,0	103,4	90,5
Генарий, бахьцовгIай даьтта (эзар тонн)	0,8	152,0	154,9
Кондитерски хIамаш (эзар тонн)	1,7	101,2	100,[illegible]
Макаронни хIамаш (эзар тонн)	1,1	107,4	105,4
Консерваш (усл. банкаш) (миллион)	27,9	117,6	112,8
цу даькъе: сомех яьха сокаш	20,4	113,3	126,[illegible]
Алкогольни доаца малараш (эзар дал).	144,0	125,2	108,3

Кхачан доацача товарех дола пачхахьалкхен заказ 93,5 процент кхоачашдаьд. Соахка цу юкъа хинначул 0,7 процент дукхагIа арахийцад уж. Оттадаь декхараш кхоачашдаьдац 34 процентйолча предприятешеи объединенешеи.

КХАЧАН ДОАЦА ТОВАРАШ ХЬАДАР

	1989 шера январе-феврале хьадаь товараш	План кхоачашъяра процент	1989 ш. январь-февраль 1988 шера январе-феврала нийсдича
Мебель (розничии маьхах) эзар сом	4011	81,1	84,9
Кахьата-кисе товараш (розничии маьхах) эзар сом	20	100,0	111,1
Бытовой химе товараш (розничии маьхах) эзар сом	1228	66,8	60,6
Чухьнахьен тIехьнахьен дувхаду барзкъаш (эзар)	1735	80,2	101,0
Пазаташ (эзар сом)	1380	95,8	89,4
Кога гIирс (эзар пар)	418	100,2	95,0

Кхоачашъяьй кагирхошта лаьрхIа дола тийга барзкъаши, кога гIирси ха яхача наха лаьрхIа дола трикотажни тийга барзкъаши хьадара, «Н» яха индекс тIалатта товараш арахецара планаш.

Цунца цхьана кхоачаш ца еш йисай берий ассортимента товарех, ха яхача наха эшача кога гIирсех, кагирхошта лаьрхIача трикотажни хIамаех йола планаш.

СТАТИСТИКА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ УПРАВЛЕНИ.

Коммунистех дола дувцараш

Халонаш эшаяьр

«Веллача ма валларг» венначул тIехьагIа дукха ха ялалехьа кхыбарий санна, Советски Эскаре гIулакх де баха бокъо хилар вайнаьха кагийча наьха а. ХIаьтта барайтта шу даьнна вар цу хана хIанз Назранерча поликлиника заведующи вола Чемурзиев Хьусена Хьамзат. Из мара дезала юкъе маIасаг а вацар. ХIаьта а Iевалахзар из военкомате ца вахача. Иттащ, бIаьш ший ханара спецпереселенцаш мо кхыча къамех болча кагийча наха хьалхашка дог ийша, увзалуш лийннавар из а цу ханналца. Цу тIа, итт класс йоаккхаш цо мел дийшача книжкаш тIа цхьаннахьа яздаь дацар: советски наьха бокъонаш тайп-тайпара я, цаIаш — «моастагIий» ба, шоллагIбараш патриоташ ба, аьнна. ХIаьта а де хIама дацар. ЧIоагIа бар сталинско-бериевски режима пен. Гайна-ганза из харцаргхиларах тешараш-м дукха бар. Духьале ца еш военкомато ше Эскаре вахийтача Хьамзата а хайра из харца болабенналга.

Ший декхар тIехдика кхоачащдаь ваьлча, ше ваьхача Казахстане ваха вийзанзар цун. Дезал цIа а баьхка Назране бахар.

Безаме сурт дацар хIаьтта Эскарера цIавенача къонача салтечоа Наьсаре бIаргадайнар. Школашка, больнице (цаI мара я а яцар из ерригача районе), соцкультбыта профилех йолча укхазарча кхыча учрежденешка, организацешка а болх бе моттигера специалисташ бацар. Хьалха укхаза баьхараш дIабахабар, хIаьта болх бе юхебисараш а дукхагIа шоай цIенгахьа са долаш бар. Иштта хьежашладувгIаш массанахьа чакхваьнначул тIехьагIа, лор хила чIоагIо йир комсомольцо. ХIана аьлча, района зIамига, тиша больница тIанк, аьлча хьалйизаяр цамогаш болча нахах, моттиг ца тоъаш Iаьльмате дукха унахой республикански больницешка а удабора.

Город Орджоникидзерча госмединституте деша эттар Хьамзат. Укх шера дизза 25 шу доал цо из яьккха.

Дукха эргалонаш хиннай цу хана денз района унахцIенон сфере. УрагIъяхай керда больничнн корпусаш, юрташкахьа хьайийллай участкови больницаш, медпункташ. Цу хана лакхера дешар дийша ши-кхо лор мара вацар ерригача районе. Уж а моттигерачарех бацар. ХIанз Хьамзат а волаш, цу тайпара бIаь совгIа лор ва укхаза, кхыбола медицински болхлой боацаш.

Дикка эргалонаш хиннай Хьамзата ший вахаре а. Институт яьккхачул тIехьагIа тайп-тайпарча ординатурашка ший квалификаци лакхъеш шеррача профилах вола опытни лор-дарбанхо хиннав цох. Дуккхача Сийлен грамоташца кхыча совгIаташца белгалбаькхаб цун хьанала, беркате болх Минздраво, моттигерча партийни, советски органаша.

Еррига ший опыт, инициатива оарцагIйоахаш поликлиника болх, наха деш дола гIулакх, дарба дикагIа хургдола наькъаш леха оарцагIйоах цо шоай коллектив. Из цунна вIаштIехь а доал дукхагIдолча даькъе. Барттайна коллектив вIашагIкхийттай поликлинике. Балха хьашташ а во дац лорий. Мел эшача медицински оборудованеца кийчъяьча, сийрдача, сапаргIатача кабинеташка ба уж къахьегаш. 24 тайп-тайпарча лазарашка хьожаш а дарба деш а кабинеташ я укхаза.

Къона лораш а дукха ба поликлинике. Дукха ха йоацаш мединститут а яьккха цига балха енача къонача йоIага — кардиологага Антошкиева Хьавайга хетт аз:

—Институте хьайна хьийххача тайпара болх вIаштIехьбаккха таро йий хьа кабинете?

— Хьажал, — яхаш, еррига ший дошув мо лепа медицински аппараташ, прибораш хьахьокх Хьавас.

Хьахьокх цо ше а шийцарча медсестрас Калоева Зарас а вIашагIъелла шоашкарча молхай препараташ хьахьокхаш йола выставка а.

Шин сменагIа болх бу поликлинико, юкъ-юкъе эшача хана — кхаь сменагIа а бу. Юкъера лаьрхIача ден-бус 500 совгIа саг чакхвоал укхаза шоай могашал мишта хьожаш а амбулаторни хьисапе дарба деш а. Цул совгIа, участкови лораш а ба унахошка хьожаш.

Мела битац Хьамзата общественни, партийни, идеологически болх а. Массехказа вIаштта парторганизаце секретаралла хийржав из. Укх тIеххьарча хана цо ше дехарца из декхар цун тIа ца дуллаш Iийра коммунисташ. Бакъда, цун тIера мухь Iаяха аттача-м баьккхабац цу гIулакхо. ХIара партийни поручени тешшаме а ший ханнахьа а кхоачашъе гIертача коммуниста ший гIулакхашта дукха ха йисаяц. Хьинаре дакъа лоац цо коллективе а, хIаьта наха юкъе беча интернациональни, атеистически кхетама балха, медицински знанеш наха юкъе йоаржаеча. Къаьстта теркам тIабахийта лелабу Хьамзата алкоголизмахи наркоманехи къонабараштa шоашта а обществана а доала зе дIакхайкадеш беш бола болх. Цу гIулакха цахаддаш пайда эц цо беседех, лекцех, кепайоазонах, района радиоца оалача дешах. Иштта ца хилча даргдоацаш а да из, хIана аьлча укх тIеххьарча хана дикка лаьгIденнадале а, хIанз а дIадаланза да мичахьара доагIа а ца ховш цхьан хана районе дена из «наркомания» яха дIа-хьа дувла (иштта аргда вай цох) лазар. Массехказа центральни кепайоазоно а критика яьй моттигерча Iаьдала из бахьан долаш. ЦIенхаштта тIахьожам лоаттабу укхаза медучрежденешкара наркотически молхаш ца йоагIача дIа-хьа ца ахийтара а.

Ший а, хIаьта общественни болх а саго тIехдика лелабарах цун сий а цун вахара-лелара хьисап а нах бахаш, хьокхаме хургдац, нагахьа санна ший керттера декхар кхоачащдеш из веце. Из декхар да — заман эшшача тайпара дезал хьалкхебар. Цул халагIа декхар, сона хеташ, сага вахаре да а дац. Из оагIув а обществана хьалхашка бехктохкаме хеташ лелаю Хьамзата. Наьха дикал тIехьа йолаш дезал ба оал царех. Сесаг — Айшура лор я, районни больница керттерча лора заместитель а йолаш. ЙоккхагIйола йоI Лейла медицински институте 5-ча курсе деша ягIа, шоллагIвола воI — Советски Эскаре гIулакх деш ва, кхоалагIвар медучилище дешаш ва, эггара зIамагIа йола Фарида нулевой классе дика дешаш я: «Лор хургья со йоккха хилча» — яхаш.

М. ЗАНГИЕВ.

ХIанз бакъдар язде йиш йолаш хиларах яздархошта хьалхашка йоккха перспективаш хьаелл, — иштта лерхIаш ва Анатолий Рыбаков. Боккъалдар аьлча, «Арбата бераш», «35-гIа а кхыдола а шераш» яха романаш СССР 30-ча шерашка хиннача вахара бакъдола сурт ларде а долаш яздаь да, — из тема хьалха могош яцар — вай мехка чIоагIа дезачарех а дешачарех а хинна дIаэттад уж книжкаш. Уж кхыча къамий метташка даьхад, доазол дехьа чIоагIа хьашт долаш а да. ХIанз яздархо дукха кхоллама низ болаш а тайп-тайпара планаш йолаш а ва.

СУРТА ТIА: яздархочун Анатолий Рыбакова истола тIа «Халкъий доттагIал» яха журнал, цу тIа духхьашха кепатеха арадаьннад цун «Арбата бераш» яха роман. Аьттехьа — бразильски журналист Луиз Ресена Грасси.

В. СОБОЛЕВА сурт.

(ТАСС).

СССР—вай юкъара цIа

Цхьатарра бокъо йолча меттала де вай къамаьл

«Кишинев-Бельцы» яхача маршрутагIа йодача автобуса чу сона юхе ягIар къона украинка. Водителa кабина тIехьашкарча гIанда тIа ворхI-бархI шу даьнна йиIиг Iо а хоаяь, сома книжка дIабе а делла, цо аьлар: «Iомаде». Цецъяьлар со, боккхагIчарна лаьрхIа дола из сома книжка Iомаде дезаш хIанай-хьогI йиIиг. Гучадаьлар, дезал дукха ха йоацаш Молдаве баха дIабахалга, хIаьта бера нана ловш хиннай шоай дезал юкъе баха безача халкъа мотт берашка Iомабайта, книжка-м синонимай эрсий-молдавски словарь хиннадар.

БЕЛЬЦЫ яхача городе вIаштIа кхаь шера пединститута филологически факультете эрсий метта спецкурс лелайир аз. Цхьайолча группашка деша багIар молдавски меттала хьехача школашка эрсий мотт хьехаргбола студенташ-молдаванаш, вокхазахьа — моттигера эрсий школа чакхъяьхараш. Студенташ-молдаванаш (цу группашка хиннараш) билингваш бар, вешта аьлча — ши мотт ховраш. Молдаве баьча, цига хьалхкхийнача кхыча группашкарча студенташта, халахете а, шоашта гонахьа бахаш болча наьха мотт хацар...

Новкъадале а, цу тайпара хIама каст-каста хилсуш да. ХIанз долаш а практике хьакхоллаш а да цхьан хьисапе ши мотт бувцилга — къаман-эрсий бар. Вешта аьлча, республике даим бахаш болча наьха наьна меттаца цхьана (из мел толаме цар ду дувцац вай) Iомабу эрсий мотт. ХIаьта эрсашех кхыча къамий викалашеп дукхагIча даькъе эрсий мотт мара бувцац.

Къамех болча наха эрсий мотт Iомабеча геттара доккхий хIамаш карагIдаьннад ала гIертац со. Молдавера эскаре гIулакх де болхача дуккхача кагийча наха эрсий мотт во харах дийцад республика партийни кулгалхоша. Салташта-узбекашта эрсий мотт ца харах Афганистане царех цхьабараш шоай вахар дIадала дезаш хилар. Цох дийцар вай военачальникаша.

Цхьабакъда, хIанз аз дувцар кхычох да — цу е вокх моттиге даим дахача къаман мотт наьха кхыча группай викалаша Iомабелга укх тIеххьарча шерашка (нийсагIа аьлча — иттаи шерашка) официально оттадаь ца хилар.

Республикашка даим бахача наха эрсий мотт бувцараш кхычахьара хьатIаахара процессаш регионашта юкъерча халкъбоахама бувзамашца ювзаенна я. Уж ювзаенна я йоккхий промышленни, энергетически, транспортни объекташ хьалъярца а царна эксплуатаци ярца а, кхыча моттигашкара специалисташ цига дIахьежабарца. Нагахьа санна саг цу е вокх бахьанех «глубинке» нийсвеннавале, цунна вахаро хьалхадоакх моттигерча наьха мотт Iомабелга, тIаккха цунна аттагIа хул вахача-лелача а балха а царца гIулакхаш леладе. Цу тайпара дезалий бераша шоай нийсархой-лоалахой мотт, шоай наьна мотт санна бувц. ХIаьта эрсий мотт бувца йоккхий группаш йолча городашка, административни центрашка бахаш бараш цу гIулакха тIаккувш хилац.

ЦХЬАЙОЛЧА регионашка меттаи Iомадеча нийса доаца хьал хьахиннад официальни политике дуккхача иттаи шерашка белггалара лостам лелабарах. Дагадехача кхоачам ба, Сталина ше хьалха а даьккха, Средни Азерча меттай алфавит Iарбий чун тIара латински чу тIа а даьккха, тIаккха кириллически чу тIа даьккхалга. ХIаьта из зе ца деш дийцанзар: Дагадохаргда вайна Белоруссни паччахьалкхен университете дIачувоаллаш Н. С. Хрущева аьнна тамашийна дешаш: «Вай дерригаш эрсий меттала къамаьл де сихагIа ме Iомалу, сихагIа хьаергья вай коммунизм». Массе оагIорахьара нийсайоаца из указани чакхъяккха а цу тайпарча аттача наькъаца коммунизм хьальелга «сихде» а тIерташ, официальни моттигерча Iаьдалаша хьийгача кьих хьахиннар гуш да: Белоруссе вIалла йисаяц наьна меттала хьеха школаш. Нагахьа санна кхыча республикашка къаман школаш цIенъяь дIаяхара иштта сухалбаьбеце а, юкъара тенденци цхьан тайпара яр ала йиш йолаш да вай. Цхьан оагIорахьа, моттигерча партийни а советски а кулгалхошта, къаман интеллигенце цхьадолча даькъанна сий долаш хIама хетар шоай бераш эрсий детсадашка, школашка дIателарах. Вокх оагIорахьа, дукхалга диллача кIезиг а делар, дикалга диллача телха а телхар республикай эрсий школашка къаман мотт хьехалга.

Ма дарра аьлча Советски Союз — вай юкъара цIа. Укх тIеххьарча хана Армене хинна трагически событеш дерригача халкъа Iеткъа хиларо из иштта долга геттара дика хьахьекхар. Бакъда. аз хьаллоац телепередаче ше къамаьл деш цхьан латышо, дагадагIац сона, из лор вар е инженер ва. аьннар. Цо аьлар, цIа да, бакъда, из коммуналка яц.

Воай цIагIа хIаман лерттIа хьисап деш доаца дай хиларах тарра, (бакъдар аьлча, эггара йоккхагIа яле а, вай «эрсий квартира» лерттIа тоаяьн вIаштIехьъяьккхан я ала йиш яц), дуккхача шерашка классови дар юкъаркъаманчул, хIанз укх сахьате долаш дар историческичул, вIалла ший маIан доврг-доацачул, хIаьта экономически дар духовничул тIех хиларах теша Iемадар вай, цудухьа цу юкъа къаман сий дара оамал йицъелар вайна, долче, кхычарех йоаллача цу оамала сий де ца ховча а кхаьчар.

Ма дарра аьлча, из-м алхха эрсашта а дагIац. Цхьайолча хана гургал ца тохаши наIарах пIелг ца тохаши наIарах чувоаллача уллача кIувсалгах когаш Iо ца хьокхаш чудоал вай, чугIерт вай воай лоалахой цIагIа, хIаьта фусамдай дукха теркал ца беш а хул. Центральни ведомствашa баьча социмагIа къаман регионашка юкъарсоюзни гIишлош хьалъе долалу, цига оарцагIбоах моттигера, къаман культура, мотт, вIаши гIулакхаш леладара цига бахача наха юкъе хьахинна исторически формаш ца йовза Iаьльмате дукха нах. ХIаьта ца йовзараша лоархIаргьяц исторически, культурни, памятникаши традицеши, ше морг кхыдоаца Iалам. Цар духхьал болх бу, гIишлош хьалъю е царна эксплуатаци ю. Нийса а, доккха гIалат доацаш а да, аьнна, хеташ цар деш дар, кхыча къаман оамалашка диллача иштта хилац. Цудухьа аз кхетаду республикай интеллигенце къаман меттай а культурай а хьакъехьа бала дагалатташ дувцаш дараш. Республикай къаман меттаншта паччахьалкхен статус ялар, сона хетачох, де доагIаш а нийса а хIама да.

Цу е вокх республике даха дIадолхаш (дани е ханна), хIаьта хьашиый е туристаш долаш цига ха йоаккхача хана, массаза лхар санна, вайна хац фусамдай мотт, хIаьта вай вIалла шек хилац воашца къамаьл мел дераш эрсий мотт ха безаш хиларах. Цу тайпара хIама кIал нийс ца делча вай эгIазъух, хIаьта воаша уйла йиц фусамдай мотт теркал ца баро, эзделага диллача ха деза: «Марша доагIалда», «Iадика хийла», «Баркал», «Бехк ма баккхалаш» яха массехк дош ца Iомадаро, наха юкъе лелара культура цхьайолча хана лакха ца хиларо наха цатоам белга. Шерашка хьаIайна цу тайпара хIама критически боарам тIа кхача тарлу.

Цунца цхьана, шоай мехка хьашиий баь тIанийцача халкъа мотт а культура а массаза лоархIаш оамал хиннай эрсий. Дагадохаргда вайна, цхьадолча меттаех, масала, якутскичох, эггара хьалха яздаьд (вешта аьлча, цун грамматика хьаяьй, словарь оттадаьд) эрсаша, белггала аьлча, Iобахийтача политическичар, ткъоалагIча ткъаьиттлагIча шерашка. Средни Азе Iилман центраш хьаяра новкъостал де баьхкача эрсий Iилманхоех дукхагIчар моттигерча наьха метташ Iомадеш хиннад. Уж традицеш дукхагIча даькъе йоалаьй.

ЦХЬАБАКЪДА, из проблема цхьа оагIув мара яц. ШоллагIъяр — хан чу венача сага моттигерча къаман мотт Iомабе безам хилча а цу даькъе эша квалифицированни новкъостал ца хулаш вуссаргва из. Вайцига яц уж метташ хьехалга Iалашдеш йола организацеш, вIалла дац ала йиш я учебникаш, самоучителаш. ВIаштIехьа яккханза я къамий метташ хьехара методика.

Хетаргахьа, этта хьал тоадара бе-беча доакъошка шерашка тIатеIIа къахьега дезаргда, цу гIулакха эш Iилманхоша, преподавателаша, партийни советски органаша цхьана болх белга. Шеко яц, цу даькъе чакхдоаха гIулакхаш дуккха а бе-бе а хила деза. Цу даькъе перестройка яра дича сайна бакъахьа хетарех аргдар аз.

Шоайла айхха ювзаенна ши аспект хьоахаергья аз: цкъа-дале, из — шин метта паритет хилийтар, шоллагIдале, «мотт юхаметтаоттабе» болабар.

Вай республикай доазонашка паритетни, вешта аьлча, алхха къаман-эрсий хинна ца Iеш, эрсий-къаман ши мотт Iомабелга а дукха метташ Iомаделга а вIаштIехьдаккхаро дIадехаргда вай республикашта керда дола хIама — языкознане прикладной дакъа — наьна боацар санна, къаман мотт хьехалга. Цу гIулакха уйла а яь (чIоагIа, массе оагIорахьара хIанз республике бахача хьаддача эрсий бала а кхоачаш, хIаьта царех къаьстта цхьаккха бехке вац эттача хьала) вIаштIехьъяккха еза де дезарий бIарчча комплекс, детсадашкара денз вузашка кхаччалца. Масала, сона хетачох, филологически йоацача вузий къаман группашка эрсий мотт хьехаран эрсий метталарча группашка къаманбар хьехаран дукхалга-кIезигалга диллача цхьатарра сахьаташ къоастаде доагIа. Бе-бе курсаш эш, масала, мах телаш а ца телаш а, интенсивни яраш а лоацчача хана лаьрхIараш а, балха боллаше а балхах мукъабалийта шера, шин шера, кхаь шера кIоаргга мотт Iомабара лаьрхIараш. Дешархой бебеча контингенташта йол программаш кийчъе еза. Фу дар-хьогI, метташ Iомадара дунен практике хIанз йолаш йолча опытах пайда ийцача — салоIача цIеной, туристски базай, цу тайпарча кхыча учрежденей кIийлен тIа метташ Iомаду ахканара семинараш вIашагIъехкача. Дешархой тайп-тайпарча категорешта лаьрхIа учебникаш язде а арахеца а деза, уж хила деза хьабедохка безам боагIаргболаши деша безам боагIаргболаши.

Цу даькъе гIо де тарлу доазол дехьарбар санна, эрсий мотт хьехача йоккха опыт Iоаьча преподавателаша. МГУ, П. Лумумба цIерагIча халкъий доттагIалла Университете, А. С. Пушкина цIерагIча эрсий метта Институте йолча кафедрай говзал лакхъяра факультеташ, сона хетачох, кийча хургьяр гарггарча хана шоай коллегаш — къамий метташ хьеха республикашкара преподавателаш тIаэца. Хетаргахьа, республикашка а хьае йиш яр йоагI-йоагIа центраш (университетий а педагогически институтий а филологически факультетий къамий меттай кафедрашка), из болх вIаштIехьбоаккхаргболаши цунна лостам тергболаши. ХIаьта, шеко йоацаш, геттара пайдане хургьяр юкъарсоюзни координационни центр, масала, из хьае йиш яр халкъа образованена йолча СССР Госкомитете, цига йиш яр юкъара рекомендацеш ювца а кийчъе а, опыт шерра дIа-юха йовзийта.

Цул кIезигагIа лоархIам болаш дац къамий меттащара а культурацара а безам школера денз дIаболабар. Дагадохаргда вайна, саратовски духовни семинаре дешаваьIача хана Н. Г. Чернышевски татарски меттах пхнаш йоахаш хинналга. Духовни училищашта дешара планаш увттаяьраша лоаллаха дахача къаман мотт Iомабанза баргбоацаш лийрхIад.

Хьадувла, уйла е вай: цхьайолча школашка (духхьал Россе хинна а ца Iеш), наьна мотти доазол дехьара мотти Iомабаь ца Iеш, вай къаман меттех моллагIа цаI Iомабу, долче, тIаккха вай догдаха йиш я интернациональни кхетам балара бIарчча система хьахургхиларга. Масала, республика доазон тIа, моттигерча бераша дакъа а лоацаш, мотт Iомабара а шарьбара а метташ Iомаду ахканара, цу даькъе къахьегама; спортивни, музыкальни, кхыйола лагераш хьаелл. Республика йоккхача городашта гаьна ухкача моттигашка, цигара мотт бувцараш гонахьа а болаш, пионероки лагерашка путевкаш тел, вIаши цхьа барт а баь, дезалашка «хьоашал» ду е цхьан-шин четверте лакхерча классашкарча дешархошка республика школашка дешийт... Из дац интернациональни кхетам балар?

Цхьабакъда, цу дерригача гулакхех хайра пайда баргбац, нагахьа санна йоагIаш йола Iилман база ца хуле. Аз дувцар да цу е вокх меттах мел дар дIадовзийта дезилгах. ХIаьта из декхар кхоачашделга айхха дувзаденна да республикашка метташ Iомадар вIаштIехьдаккхара проблемашца, къаман лингвистически школаш шоай гома сов чIоагIа чугIертар дIадаккхарца.

Ший хана МГУ филологически факультетана чуйоагIаш яр Советски Малхбоален метташта а литературашта а бола специалисташ кийчбеш хинна отделени кафедрай. Уж дIаьхар. Сона хетачох, вай къаман меттаща литературащей гIулакх доагIа кафедраш а дешара заведенеш а алхха союзни автономни республикай университеташка хинна ца Iеш, вай центральни университеташкеи педагогически вузашкен хила еза, духхьал Россе хинна а ца Iеш. Цо йиш хулийтаргья идеяш дIа-юха йовзийта, шюлаш хьае а царна юкъе, конкуренци хилийта а, наха юкъера кIоаргга культурни, Iилман, духовни безам совбаккхара гIо де.

Аз дийцар республикашка эрсий мотт бувцараштей моттигерча наьха мотт бувцараштей юкъерча гIулакххех. Кхетадеш ма хиллара, проблема йолча бесса хьайщача дукхха а чоалханегIа я. Ерригача республикашка хIана яц, аьнна, я автономни территориальни образованеш еце а, кхыбола мотт бувца нах кхотабенна баха моттигаш, цу е вокх къамех болча наьха викалий белггалара процент. Цу даькъе меттаца ювзаеннараш а йолаш, цар проблемаш теркал ца еш йиш яц. ХIанз аьлча, хIара мотт, геттара зIемигача къаман из бале а, сага хьаькъала ше морг кхы доаца хIама ма дий, хIаьта из дIабалар — дерригача адамлена хула доккха зе.

Бакъдар дувце, вайцига хIанз этта хьал кхоачамболлаш чоалхане да, хIаьта сона дагайох сайца цхьан автобуса чу ена украински ахархо, сома книжка-словарь бе даьлла цун йиIиг, тIаккха уйла ю аз; халкъа дукхагIа дола дакъа хьакъал долаш да. ХIаьта цу хьакъало меттаща ювзаенна политика нийса лелайой, центре а моттигашка а обществос цу дешай йоакхо йой, таро лургья вайна къамашта юкъерча гIулакхий проблема йоагтIача бесса къоастае.

М. ВСЕВОЛОДОВА,
Филологически Iилмай доктор, МГУ профессор.
г. Москва.

(1988 шера 6 марта арадаьнна «Правда»).

АЛКОГОЛИЗМИ НАРКОМАНИИ— СОЦИАЛЬНИ ЗУЛАМ

Вай дерригаш а берех хьахиннад. Даь цIагIара хьадоал бакъдолчоа тIакхувш, дикеи гIулакхацеи хилар а, шийна дезаденна хIама дуталуш хилар а. Воай дерригача вахаре вай дIахьош дола эздий-хоза гIулакхаш дай цIагIа Iома а дийя дIадоладу вай.

Дай-ноаной эзделаца хилар хоза гIулакхи эздели долаш дезал кхетамца кхебара дола керттера хьал да. Адамашта юкъе эггара хозагIа а дикагIа а дола гIулакхаш даьи наьнеи масалцара хьа а эц, дIа а хьу бераша.

Даьи наьнеи гIулакхаши оамалаши, юххьанца шоай опыт а йоацаш, цар де гIерташ дар каралоац бераша. Боккхий барий вахаре а цар гIулакхашка а шоашта бIаргадайнар де гIерташ хул уж.

Цхьа масал доаладергда вай. Къаьстта чIоагIа ийрча хIама хилар Пензе. Школе деша ягIача йиIигашта суд яр еш. Школерча паргIатача актови залах суда зал яьяр. Суда выездной заседани яр цига еш хиннар. Суда гIандашта меттел зале лаьттача школьни гIандаш тIа багIар школе деша багIаш бола А. Светланеи Т. Ольгеи. Зулам леладеча юкъе хинна кхоалагIа йола йиIиг М. Инна судахочун хаттарашта жоп луш латтар. Дийтта шу даланза яр из.

Сенна бехке еш яр школьни форма тIаювха уж кхо йиIиг?

Шоай ханнарча йиIигаштеи зIамагIа йолча классашка деша ягIача йиIигаштеи къиза еттарах бехке бора уж. Фу бахьанце еттар царна? Цхьаккха бахьан а дацар. Иштта аланзар Iа, вешта бIарахьажанзар хьо, хьада ма аьллинге духьале а ца еш ахча хьадаланзар Iа, яхаш еттар. Цар хIама лохде, дехар деш уж хьестабалийта гIерташ еттар. Иззал уж кхо йиIиг эхь-сий дайна, дарча, къиза болаш суда гIанда тIа боалабаьр ший бахьан дар. Цу тIа долха наькъаш цар дай цIагIара денз хьадоагIар.

Дешар — кхетам лакхбеннача вай бIаьшерен ноьмаца иззал эргаш, тамашийна, къиза хIамаш мичара хьадоагIар? Укхазара айп гуш дар. Уж беррига кхо дезал, бокъонца телха дезал бар. Цар дай малара тIехьа а баьнна, наркоманаш а болаш, вIашка а лувш, вIашагIа а леташ нах бар, бераш шоай лоIамах лела дитадар. Уж тайпа дезалаш гучча хьа зулам доаржадеш ба.

ШоллагIа масал ер да. Город Грозне Октябрьски районни халкъа судо чувалла суд йир 1933-ча шера ваьча, кхувш доагIача шин бера даьна М. Довтаевна. Ханна нийсвенна гIаь-метта этта из саг сендухьа хайра суда гIанда тIа?

Городе Грозне вахаш волча Довтаева Джамбульски областа Чуйски района «Алчинский» совхозе болх беш волаш йохка аьнна дуккха наркотически веществаш Iалашйир. Уж наркотически веществаш цIа а ена, уж 500 сомах йохка лаьрхIар цо. Уж йохкилга аьттув боацаш хилар цун. Наркотикех ахча хьаэцаш воаллача хана хьалаьцар Довтаев. Наркотически веществаш кийчъярах, лелаярах, йохкарах уголовни бехктохкаме озилга хацарий Довтаевна? Из ховшше а кхычар ираз а доадаь ший хьал хьалтIадаккха веннавар из, цхьабакъда из шийна зенс хилар цунна. Наркотически веществаш йохкача хана ше йохкар «кIай Iоажал» йолга ховра Довтаевна. Ше цу наркотикаца деш дола зулам ший цIенна, ший бераштa, вежараштa, гаргарча наха юхатIадоагIаргда-кх, аьнна моттацар цунна.

Уж наркотикаш йохкаш, маьхаца теха е гIаьленца эза царех пайда эцаргбар малав а пайда ийцачул тIехьагIа цох цунна мел зулам дургда а ха лацар цунна, Довтаевна хьашт хиннар цхьа хIама дар — шийна хIама йоаккхилга. Цо леладаьча зуламах боахам дIа а боаккхаш, 8 шу ха техар Довтаевна. Хетаргахьа уйла е цунна кхоачам боллаш я из ха. Из тайпа волча даьгара малагIа масал эца йиш я цун берий?

Хетаргахьа цун бераштa дика масал а хинна дIаотта йиш яц 1959-ча шера ваь городе Грозне вахаш а волаш, 45 грамм наркотически веществаш яьхача Хасуев Саида даьр а.

ЗаконагIа доацаш наркотически веществаш Iалаш а яь уж лелаярах город Грозне Октябрьски районни халкъа судо чувалла ха техар Хасуевна.

Берий вахара мах баь варгвоацаш доккха зулам ду даьшкареи ноаношкареи даьннача гIалато.

Цхьаццайолча хана лакхара эздели духовни культурен йоацаш болча дика Iалашбаьча дезала юкъера бераш, къаьстта кхувш боагIа кагирхой, массе а хIаманна хьашт долаш, цхьаццайолча хана наха даьр даа гIерташ хул.

Уж тайпа болча дезалашта юкъера бераш дерригача вахарах деза денош хеташ, хIама хьаде ца ловш, мекъа хул. Цул совгIа уж тайпа болча дезалашта юкъерча кхувш боагIача кагийча наха цар даьша-ноаноша киса долла ахча а деле, корта бохабу маларашка е наркотикашка бода никъ аттача боакх.

1972-ча шера ваь Хальдихороев Аслан ший 16 шу ма даьллинге а наркотикашка мерзвелар, цо яь белгалонаш я цун юхь тIа. 1988-ча шера мае милице болхлоша соца а ваь, город Грозне Заводской РОВД хьавоалавича, чу а хьежа наркотически веществаш яьхар цунгара. Лоткъам эцаш, ше соцавале хьалхха цIагIа эзаяр аз из, чутеха гIаьле аьлар цо. Даи нанеи цIагIа ма хиннабий, шоай воI белгалваьннa хилар зиннадац цар, зе йиш йолаш хиннадале а теркалваьвац из. Шоай воIо фу леладу ха дезар царна.

Цун 16 шу дар, 8 класс яьккхаяр, дIахо дешаш а е болх беш а вацар. Цунна сагота хиланзар дай, цо ше хьадеш хIама а доацаш цар кхоабар из. Иштта болхлой коллектива йоакхон кIал а воацаш, дай бIарглакхар а доацаш, мукъа висавар из.

Алкоголизмои наркоманеи общественни порядкана духьалара хIамаш а зуламаш а дайт.

Городе Грозне вахаш волча 1966-ча шера ваьча И. Даудовна чувалла суд йир город Грозне Ленински районни халкъа судо. Ший 18 шера цхьан тайпара дола зулам дарах шозза суда гIанда тIа хайра Даудов. Эггара хьалха суд йир цунна гражданий доалахьа йола хIамаш лечкъаярахи увзаш йола наркотически веществаш лелаярахи. Лаьцачара мукъаваьлча йоагIаш йола вывод а ца еш, общественно-пайдане къахьегаш а воацаш, наркотически веществаш а ийеш зулама новкъа даьккхача ахчах, наьха чотагIа ваха лайра цунна. «Наьха пхьорага са ма тувса» оалаш ма хиллара городе Воронеже базар тIа наьха киса кхайдача лаьцар Даудов. 15 сом ахча чудоалла гражданка бохча лочкъадарах 4 шу чувалла ха техар Даудовна. Цул совгIа чухьежача цун кисара наркотически веществаш а яьхар.

Даудовс ший лоIамах наркоманех дарба де ца тигарах чувалла керттера ха а кхайкаеш. РСФСР Уголовни Кодекса 62-гIа йолча статьяга хьежжа наркоманех низагIа цунна дарба делга тIадиллар судо.

Цу судо суд йир Воропаевна а. Корта бохабу малараш а мелаш, наркотически веществаш а увзаш, цхьаннахьа вахаш а воацаш болх ца беш лелар бахьан долаш 25 шу даьлча цхьанна хIаманна пайдан воацача ваьлар Воропаев. Наркотикаш эца ахча даккхара доккха зулам дир цо. Хьалхе наьхаца дийца а дийца, гражданина вахара а цун унахцIенонна а кхераме долаш низ а баь, цунгара хIамаш а яьха из вайхар цо. Воропаев лоацаш наркотически веществаш а яьхар цунгара. Воропаевс даьча зуламах цунна ма йоаггIа суд а яь. 8 шу чувалла ха техар. Судо иштта тIадиллар алкоголизмахи наркоманехи низагIа цунна дарба делга а.

Дезала халонаша кIалйинхьа а йоацаш, низахи хьинарахи тоаснна а йолаш, 1960-ча шера яь къона кхалсаг Т. С. - Х. Батарова атта карадоагIача рузкъана безам тIабаха закона духьала ялар бахьан долаш боахам дIа а боаккхаш. 6 шу ха техар город Грозне Октябрьски районни халкъа судо.

1985-ча шера декабре денз 1986-ча шера январе кхачалца малаш-б ца ховча нахагара наркотически веществаш а ийеш цIагIа кхычарга юхайохкар цо. Уж эца ахча доацаш висачунга хIамайх хийце а йохкар. Уж хIамаш моллагIчун яле а миччахьара ека яле а шийна пайда хилчахьа бебашха хетацар цунна. Из тайпа наха зулам а деш цхьаь рузкъа гIайгIамза хьадар къонача йиIий. Цо из зуламе хIама леладеча хана мича хинаб цун гаргара нах, ший ханнахьа хIана социальни цар из, цу шоай гаргарча саго леладер фу хIама хайнадац царна? Из дерригa дика ховшше а цхьаккха хIама шоашта ца гуш санна баьIаб уж.

Вай белгалдаьха масалаш вывод е йиш йолаш да. Шоашта хIама яхха гIертарца цхьана наха даьр даа гIертилга а дегIадоагIа алкоголизмаи наркоманийи. Общественно - пайданеча къахьегамцара цар безам дIабаларца бувзам болаш да из.

Кагирхошта юкъера маларш мелилгеи наркомани дIайоаккхилгеи боккха практически лоархIам бола социальни декхар да. Вай социалистически хьисаперча вахара а вай эздийча гIулакхашта а алкоголизми наркомании духьала йолга ховш йола общественни цхьа уйла вIаштIехьа ца яьккхача из декхар кхоачашдулургдац.

Р. ДОСТОВА,
НГIАССР прокурора помощник.

ХОРЖАМАШТА НАКЪАДОЛХАШ

ХАРЖАРХОЙ НАКАЗАШ ТІАИЙДУ КАНДИДАТАША

БІубенна дІайодаш латт СССР халкъа депутаташ харжара йола аргІанара лоархІаме этап — шоай кандидаташца харжархой вІашагІбетталулга. Уж вІашагІкхетараш чакхдоах нах бах-бахаш йолча моттигашка,. къахьегама коллективашка. Цига хІара кандидата дувц халкъа депутата мандат шийга хьаделча ше де лерхІачох, нахаца дагабувл вахаро духьала мел увттаеш йола проблемаш къоастаяра наькъех. хІанззе теркаме дувц цар деш дола цхьадола наказаш.

Цу тайпара мероприяти хилар укх деношка Ачхой-Мартановски района «Орджоникидзевский» яхача совхоза центральни усадьбе. Ший харжархошца дагавоалаш къамаьл дара укхаза бахаш а къахьегаш а бола нах болча хьоашалгІа венавар № 673 йолча Ачхой - Мартановски къаман-территориальни хоржамий округе гІолла СССР халкъа депутаталла кандидат вола Захаев Леча.

«Лермонтовский» яхача совхоза механизированни отряда начальник волча цун цІи геттара дика йовзаш я районе яйза ца Іеш, ерригача республике а. Дукха шераш да цо ший декхараш тІехдика кхоачашду, хьажкІай лакха хьокхамаш кхедара йоккха говзал а йІаьхий опыт а йола мастер ва Леча. Из хержав НГІАССР Лакхехьарча Совета депутаталла. Цун хьинареча, хьаьналча къахьегама беза мах барах тешал деш да цунна тийнна доккхий пачхаьалкхен совгІаташ — орденаши медалаши. Цудухьа шоай беррига теркам тІабахийта ладийгІар харжархоша цун вахарах, дикагІйолча сага оамалех, цунна карагІдийннарех дувцаш къамаьл даьча СССР халкъа депутаталла кандидата доверенни болча наха — «Орджоникидзевский» яхача совхоза профкома председатела В. А. Ажмаинова а цу боахама агронома В. А. Гончаренкос а — аьнначунга.

Ше доал деча лаьттан визза, боккъонца вола да ва Захаев Леча, яхаш белгалдоахар къамаьл даьчар, ткъо шу гаргга ха яьннай цо ший мехотряда кулгалду. Цхьабакъда, духхьал производстве хьалхалаттар, хьинар дола юртбоахама специалист санна вайза Іац из наха, царна дика вовз из шоай хьаштий бахьан цІенхаштта къовсам лоаттабу общественни, республика халкъа депутат санна а. Цхьаь цхьа дош, наьха вахара а къахьегама а хьалашца ювзаенна цхьаь цхьа проблема йитац цо теркал ца еш, уж къоастаяра, наьха хьашташ дизза кхоачашдара боккъонца оарцагІ ца воалаш. Из дерригазе а зувш, чІоагІа сий ду цун, наха лоархІ из.

Цул тІехьагІа дош лу Л. Захаевна. Ший программа ювцаш кандидата къаьстта теркам тІабохийт шоай ши район — Ачхой-Мартановски Сунженски — дегІакхувлара йолча социальни проблемашта, хІаьта цунца цхьана йоах кандидата, къаьстта йоакхо ергья ше районашкарча унахцІено лоараяра хьалаш цІенхаштта сагото еш дола кхы дешаш а.

Харжархой цІерагІ къамаьлаш дир «Орджоникидзевский» яхача совхоза сомаши баьцадаараши кхедеча бригада кулгалхочо Х. Исмаилова, цу боахама керттерча агронома В-. Цыкаева. Коллектива цІерагІа шоаш болча хьоашалгІа варах Л. Захаевна баркал а оалаш, бІуболаш да тхо, йоах цар наха денна наказаш дизза кхоачашдара цо ший низи хьинари кхоерг ца хиларах, перестройка боккъонца вола бІухо из хургхиларах.

Цул тІехьагІа наха даьча дуккхача хаттарашта жоп лу СССР халкъа депутаталла кандидата, дІаязду хІанззе а цар луш дола наказаш.

Цу тайпара дола вІашагІкхетараш хилар кандидата Сунженски районерча «Серноводский» яхача совхозе, районни транспортни предприяте, кхыча къахьегама коллективашка.

Цун сий ду

Сатоссача хана Іеха йолаеннача боргІалаша сомаьяьккхар Ачхой-Мартановски района «Самашкинский» совхоза доярка Сухаева ШариІат. Бийша бадараш сома ца бахар духьа, шортига хьал а гІетта кхыча цІагІа дІачуьялар. ИІайха йоагача пийшка тІа кхехкаш латта чайник яр. Истола тІа аьта маькх, даьтта, нахча уллар. Іоттадаь диъ пела а латтар. Гуш дар мехкарий укхал хьалха гІайтталга. Цхьабакъда, истола тІа оттадаьча диълагІча пело цецъяьккхар нана,. ХІана аьлча, ферме балха яха езар, изеи цунца дояркалла болх беш йола ши йоІ — Сасиятй Сисеи мара яцар.

Бераш дадача дІачуьхьежар. Кхо менги баьсса бар. Кхетадир школе деша ягІа зІамагІа йола йоІ Зайнап а ший йижарех дІакхийттала.

Сахьатага хьежача — пхелагІчох итт минут яьннар. ЯлхлагІчох ах даьлча ферме уж дІабига машина я еаш яр. ИІайха хІамаш тІа а йиха, коа араяьлар ШариІат. Иийкха яр. Сийрда ...лепар седкъий. ІуйрийнарЧа февО тІераьккхар дегІаца йиса наб.

Кхий чура хьахозар, мехкараша доаха илли. Дика къоасталуш яр Зайнапа йиткъа оаз. Музыкальни доахан да Іан хьа мехкарашеи леладераш-м; яхаш, ферма дояркаша шийца бу беган дагабеха, ши-шийгІа елаелар ШариІат.

Ший мехкараша оалача иллега ладувгІаш латташ массехк минут яьккхар цо. ТІаккха уж болча дІачуьялар. ЦІена, лостам болаш яр чухьа. ЙоккхагІйола ши йоІ доахан детташ ягІар, хІаьта Зайнап, хьайбашта доакъар а дилла, Іасилга шура молаеш йоаллар.

«Ай, аз бе беза болх ма бий Іа хІанз бер, де хІама а доацаш ма йитайий Іа со», дег чу цу гІулакха раьза йолаш, ШариІата аьлча: «Тоъаргья Іа хьийга халО, хІанз са аргІа я. Сона а лов Іа санна тІохьагІа доаркалла болх бе. Школа чакхъяккха ах шу мара мича дисад. ТІаккха шугара Іома ца йича, хьангара Іомаергья аз цу балха говзал? ХІаьта хІанз, дІачу а яхе, хьайна чай мала. Дукха говргдац хьона тхо а», — аьнна жоп делар Зайнапа

«Дика да, оаша яхар дергда аз-м», аьнна коа дІаараьлар ШариІат. Дега чІоагІа тоам беш дар цун вОрхха бер иштта шоайла барт, цхьоагІо йолаш, къахьегама тІера болаш хьалкхувш хилар.

Коа, карта де мел дезар а даь, хІама юаш багІаш, ШариІата дагадехар: «тоъаргья Іа хьийга халО», яхаш зІамагІчо шийга аьнна дешаш. Бера хана денз духьалъэттар вахар.

...Атта дацар из ферме болх бе йолаенна хьалхара шераш. ХІанз-м доахан латта моттигаш цІенъеш, помещенешкара кхо, нувхаш араяхара, хий молдара, доакъар диллара балхашта механизаци ма яьйий ферме. ХІаьта пхийтта шу хьалха? Из дерригa кулгашца де дезаш яр доярка. Хала дар къонача, хьалха иштта болх ца баьча ШариІата доаханна Іунал де, уж детта. ІуйрийнА хьалгІотташ хьоае йиш йоацаш лазар дегІа маьженаш. ХІаьта хІанз, ший мехкарий-м, из дага а доагІаш, хьалхха Іомабу цо къахьега, шийца ферме дІакхувлаш кІезиг-кІезига царга болх а байташ. ЙоккхагІйола ши йоІ-м шоаш а ба хІанз кхыбараш Іомабе опыт йолаш.

Болх бе йолаеннача хьалхарча хана каст-каста хьежар ШариІат, хІара дийнахьа доаркаша йоаккха шура дІаязъеча графика тІа. Геттара хала хетар ший тайпан цІи эггара кІезигаГІа шура яьккхача доаркай цІерашта юкъе нийсъелча. Цкъа, ший тайпан цІи юха а тІехьабусачарна юкъе бІарга а яйна, маьлхара яха латтача цунна хьатІа а енна йоккха опыт йолча доаркас Газиева Банатус аьлар:

Очерк

— Халахетий? ХІама дац, сагот ма де. ЦІаьхха бенабац толам дикагІйолча доаркашка а. ГІулакх дІадоладаьчча бесса чакхдоал оалаш да. Цудухьа хье ца кхетачох, эхь а ца хеташ, дукхагІа хетта боккхагІболча доаркашка. Цар дукха пайдане хьехамаш дергда хьона. Кхы а цхьа хІама да ха дезаш. Хьайбашта шоашца безаме хилар деза. ГІаддолх уж Іа дег тІара гІулакх деш хилча. Царна хье езаялийта хьажа хьо.

Цо шийна хьийххача тайпара, болх бе йолаелар из. Иштта цхьан дийнахьа Банатус дер зувш латташ, цо цхьадолча доахана доакъар дукхагІа, зокхарна кІезигаГІа дуллаш бІаргадайра цунна. Иштта из фу бахьан долаш ду шийга ШариІата хьтачча Банатус аьлар:

— ГІулакх миштад аьлча, хІара Іула юкъе дукхагІеи кІезигагІеи шура луш доахан хул. ДукхагІа шура лучар доакъар а дукхагІа дуъ. ХІаьта нагахьа санна дерригача доахана доакъар цхьатарра дуллаш даларе, дикагІдараш меца дисари шура кІезигагІа луш долчар ца дуаш доакъар дитари мара, кхы хІама хургдац.

Банатус уж дешаш аьнна ялалехьа дІа а яха, цо санна доакъар диллар хьашка ШариІата ший доаханна. Иштта болх дІаболабаь шикхо ди далалехьа дикка тІакхета йолаелар дикагІдолча доахана лу шура. ХІаьта хьайбаша ца дуаш хьалха санна хьашка доакъар а дитацар.

Цу тайпара хьехамаш телаш, гІулакхаца новкъостал деш нийсача новкъа яьккхар ШариІат Банатуса, цунах тешаш хиннача кхыча доаркаша.

Из ха дага а лувцаш хІанз а шийна могар, низ дІакхоачар ду ШариІата уллув болх беча къоначА доаркашта хержа професси езаялийта, царна ший балха опыт дІаяла гІерташ.

Хьаьнала къахьегаш хІанз дукха доаркаш ба ферме. Балха говзал караерзаярах, шоаш доахача толамех эггара хьалха Ш. Сухаевна баркал оалаш ба дукхагІбараш.

Иштта уйлашка яха ягІача ШариІата цІаьхха хезар ара машинО етта сигнал.

— Долелаш сихагІа. ТІехьабаьккхаб шоана. Сагот ма делахьа, мама, хьайбаш айса дІа а лохкаргда. цІа а доаладергда, царна эшар а дергда аз, — аьлар тІеххьара Зайнапа.

Массане Іуйре дика а йийца, машина тІа хьалтІаьлар ШариІат ший маькхаращца. ЙоккхагІйола доярка хилара тарра, вар-воацар малав хьежача, берригаш болаш а болалдаь, «дІаяхийта машин», аьнна дояркана Муртазалиева Залмана юхе Іохайра из.

— Ер моттиг хьона лаьрхІа йІоахъяьй аз, нани, — аьлар тІеххьарчо. — ДІабахача шин бетта-м яхье сол хьалха ма яьларий хьо, цхьабакъда, укх хьалхарча квартала итогех хьажалахь со хьайла хьалхайоалаш.

— Іа из дувца хІанз кхоалагІа шу ма дий. ХІаьта гІулакхаш-м хилац хьа. ФудхьогІ из? — аьлар, уж санна хьалхалаттараштА юкъе йолча доаркас Халикова Нижас.

— Болх бе со Іомаяь, аз сай нани лоархІаш ма йий ер. Эхь хет-кх иштта цІаьхха котало хьаякха, — ца йохаш жоп делар Муртазалиевас, ела а енна.

Эхь хет, яхара-м бегаш бар, цхьабакъда, цох доярка яьр ШариІат яр. Пхи шу хьалха ферме енача хана доахана доал дарах лоадама хІама ховш яцар къона Залман. ХІаьта цхьан хана Банатуса шийна санна, низ дІакхоачар дир цунна ШариІата доярка говзал караерзае новкъостал деш. Йокъал лаьттачул тІехьагІа лаьтто хий чудуаш санна, хьехам дІаэцаш, хІама Іомадара тІера йолча йоІо сихха Іомайир ший професссе къайленаш.

— ХІа, хабараш дитал. ДІалакхал вай яр, — аьлар наьха дог айде ховш йолча Муртазалиевас, ШариІата йоІага Сасиятага. — Оаха тІехьа эрга хьона.

Сомаяла йолаеннача юрта тІа гІолла дІаяьржар, дояркаша дег тІара оалача илле оаз. Цар машин тІехьаьннача цІагІа лампаш лотайора. Иштта хул хІара дийнахьа сатоссаш. ХІаьта бегашта тІера йолча Залмана из гуш: «Сецца гІеттачоа ираз а кораденгІа», оал.

Машина тІа багІараш кхыча деношка хулачул къаьстта самукъадаьнна болга гуш яр ШариІат. Из тамаш а яцар. Укх шера дІабахача шин бетта баьча балха селхан яьча итого хьахьекхар, хІара кхоабача Іаттагара соахка цу юкъа хинначул 112 килограмм дукхагІа шура яьккхалга, центнер шура яккхара 14 соми 48 кепиги кІезигагІа дІадахалга. Укх шера подрядагІа болх бе болабеннача царна из лоархІаме гІулакх а дар. Цул совгІа, белгалдаккха доагІа, карара пятилетка йолаялча денз пачхаьалкхенна шура дІаялара социалистически декхар кхыметтел тІеххоачаш ца деш цхьа шу дІадахийта доацилга.

Сиха дІакхьчар доаркаш ферме. КІай халаташ тІа а дийха, кхы ха ца йоаеш доахан детта доладир цар.

Кастта дІадахача дийнахьа баьча балха итог е цІеча уголоке гулбелар берригa хьайбаш леладераш, Іуйрийна доаханна доагІар даь шоаш баьлча. Хьанна фу карагІдаьннад Іодийшар, подрядагІа болх бе баьлча учетчика декхараш а, шийна хьатІаийцача ферма бригадира Бициев Сайд-Мохьмада. Хьокхамаш ерригa коллектив раьза йолаш дика дар. Соахка март бутт болалуш хиначул 1,8 килограмм дукхагІа хилар хІара кхоабача Іаттагара яьккха шура. Дика толамаш даьхар къаьст-къаьстача доаркаша а.

— Гой хьона, селхан аз хІара Іаттагара яьккхар бархІ килограмм хилар-кх, — гІадъяха хоам бир ший наьнага Сисас. — ХІаьта ер шу долалуш мел яр? Инъ-ах килограмм мара ярий?

— Аз алапзарий хьога, нагахьа санна Іа хІара дийнахьа цхьа тІадам юхе ца буташ доахангара шура ІойоаКхе, мекъа а ца хулаш, хьайна хьийххача тайпара хьайбашта Іунал дой, шура тІакхетаргйолга а из де хьа низ болга а, — аьнна хьаьстар ший йоІ ШариІатас.

Цу тайпара цун вахара хІара шу доккхий толамаш дахарца белгала да, хІара ди къахьегамах диза да. Берригача нахаца цхьатарра дика, моллагІчоа низ дІакхоачa новкъостал де ийча я. ДоагІаш сий ду цун совхоза кулгалхоша а из йовзаш болча наха а. Дуккхача хана денз цо хьаьнала беча балха боагІа мах а баь «За трудовую доблесть» яха медаль еннай цунна.

Шура яккхара пийттaлагІча пятилетка ший план соахка кхоачашйир цо. ХІаьта укх шера хІара Іаттагара пхи эзар килограмм яккха лаьрхІа а я.

М. ХАМАТХАНОВ.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

КИТАИ. Мехка хулаш дола хувцамаш мехка центра эггара гаьнагІен йоккхагІчарехи йолча Синцзянь - Уйгурски районага а кхаьчад. Укхаза долаш да дукха мехкдаьтта, газ, дошув: кхаь йоккхагІча охкалаш долча моттигашка 28 миллиард тонн мехкдаьттен газн йоал, из мехка долча охкалех кхоалагІа дакъа да.

Синьцзян - Уйгурски автономнии цун лоалахарча советски районашца бувзам дукхагІа чІоагІлуш ба. Автономни района кхухьийт Советски Союза текстила цхьадола тайпаш, берий кетараш, тхах яь свитераш, спрдаьккха пхьегІаш. ХІаьта Советски Союзо цига дІакхухьийт аьшка хІамаш, химикаташ, холодильникаш.

СУРТА ТІА: Каши яхача города партийни комитета секретарь Чжан Чженьу волча хьоашалгІа вена ва уйгур Аронхан.

ТАСС—Синьхуа сурт.

СССР—КНР: лакхерча боараме вІашагІкхетари кердача хьисапе гІулакхаш леладари

Май бетта хургдолча СССР-и КНР-и лакхерча кулгалхой вІашагІкхетаре тІаэцаргда кердача хьисапера советско - китайски отношеней кІийленаш белгалйоахаргйола цхьана оттадаь документ. Воай низаш вІашагІтохарца вай вІаштІехьдаргда шин оагІорахьарча отношений керда принципаш къаьгга гойтаргйола документ вІашагІдолла. Из аьлаш СССР кхыча мехкашцарча гІулакхий министра заместителера Рогачев Игоре, ше АПН обозревателА Марков Владимира интервью луш.

— Фу яхилга да из, СССР-ан КНР-ан юкъера «кердача хьисапе отношенеш» яхилга? Долчча бесса аьлча, массаза яр санна мичай из формулировка.

— Хьалха хиннарел лоархІаме белгалйолча вай ханарча реальностий ларда тІа хьалъергья уж отношенеш. ХІаьта, вай мехка санна Китайски Халкъа Республике а кхыча тайпара хьеж цу реальносташка тахан.

Цигтара хьадоагІаш да, мехкашта юкъе 50-ча шерашка хиннача отношенешта таханар вай отношенеш тара хург ца хиларах шаккъе а оагІо тешаш хилар. Цу хана-м царна юкъе тІема-политически союз маярий. 60-чей 70-чей шерашка хинна отношенеш а хургьяц уж. ХІанзчул тІехьагІа советско - китайски отношенеш машара, чурча гІулакхашта юкъе ца гІертара, суверенитет, территориальни целостность лархІара, низ ца бара, дика лоалахой хиларен доттагІалеи принципаш тІара хьайоагІаш хургья.

Вайна шаккъа а оагІонна хьалхашка латта декхар — дІадахар диццар, хургдолчун уйла яр. Иштта лаьрхІар из Э. А. Шеварднадзеца ше къамаьл деш новкъоста Дэн Сяопина. Москве белгалдаьккхар дунен халкъашта юкъера политически кердача лостамга даха дезарах йола кердача политически уйлан идеяши китайски кулгалхочун уйлаши шоай ла вІашкайоагІаш хилар. Цу концепцеша къоастамбеш бола Іотткъам бергба советско - китайски отношенеш тІехь -тІайоагІача хана дегІаахара. Боккха лоархІам болаш да вай мехкашка чакхдоалаш латтача социально - экономически хувцамий опыт дІа-хьа эцар а. ДукхагІча даькъе, цу хувцамий толамга хьежжа хургья социализма авторитет а.

— Цхьана документ оттадарал совгІа, кхы малагІа консультацеш чакхъйоахаргья советски китайски Лакхера кулгалхой вІашагІкхеталехьа?

— Доазон тІара гІулакхаш тоадара дешаш дувцаргдолаш 21 февралe Москве дІайолаелар правительственни делегацей цхьана йолча балха группан заседани. 1987 шера цу тайпара переговораш юхайолаяьчул тІехьагІа из чоалхане проблема къоастаеча доккхий толамаш даьхад. ХІанзарча заседане дувцаргда советско - китайски доазон малхбузехьарча даькъех. Лакхерча кулгалхой вІашагІкхетар хилалехьа ерригa проблемаш къоастае вІаштІехь ца дала мега а, доазон тІара гІулакхаш тоадаргахьа цхьаькха а лоархІаме гІа баькхаб.

Шин мехка тІема-духьаллаттар лохдаргахьа, тІема дешай хьакъехьа дувцача шоайла бола тешам чІоагІбаргахьа гІа баккхара дипломатически тІемен экспертий группа а вІашагІйолла аьнна предложени йир советски оагІорахьара. Доазон йистерча районашкара тІема группировкаш кІезигъяра принципаш вІаштІехьъяхара болх бе мегаргбар цу группо. Цхьана хьанийцача, советско - китайски доазон тІа тешама хьал хьадара эшашдар долаш да.

— Миштай шин оагІорахьара, керттерча даькъе, доазон йистерча районашка, боахама бувзамаш дегІакхувлара эггара юкъера перспективаш?

— Цхьа масал доаладергда аз: духхьал дІадахача цхьан шера шин мехка юкъе цхьа миллиарди 300 миллиони швейцарски франк мах бола контракташ оттаьй. Цу тайпара договораш оттаде атта а да уж сиха отта а ду моттигерча предприятештеи организацештеи доазол арахьарча рынке шоай продукци лоаттае бокъо ялар бахьан долаш.

Цхьаькха масал. Амури Аргуни яхача хиний ресурсех комплексно пайда эцара йола советско - китайски цхьанайола комисси хІанз массехк проект кийчъеш я. Цу юкъе я шаккъе а бердаш тІа электроэнерги дІатергйола ГЭС-аш а плотинаш а. Цу гІулакхо таро хулийтаргья из тІехйоккха а нах кІезига баха а район дикагІа а йиззагІа а караерзае.

Иштта белгалдаккха безам ба са вай мехкашта юкъера торговли шиннена а пайда боалаш йолга, хІана аьлча китайцаш ю хІамаш вай яц, хІаьта вай ераш цар яц. ДІадахача шера лоархІам боллаш цхьалха яьхар визаш телара формальносташ, масала, шаккъа мехка служебни гІулакхашта лаьрхІа юкъаргражданскИ, служебни, дипломатически паспорташ дола гражданаш вІалла виза а йоацаш дІаюха лела йиш йолаш ба. Цу гІулакхо хоа а луш аттагІдир эггара хьалха боахама бувзамаш дегІаахар. Нийсхоли шаккъе а оагІонашта пайда балареи кІийлен тІа уж бувзамаш кхы а шердара мел эшар долаш а да.

— ТІаккха туристаши студенташи дІа-хьа ахара гІулакх миштад?

— Укхаза а йолаш я во йоаца перспективаш. Массехк шу да Китае ІалЬмате дукха туристаш уха. Алма-Ата — Урумчи машинникъ (Азии Европан вІашагІхоттаргйола шоллагІа ветка) баь баьлча дукха аттагІа хургда СССР-ча а кхыча мехкашкарча а туристашта Китае баха. Советско - китайски доазон тІа сихха хьалъеш а мел эшачунца Іалашъеш а я дІа а юха а туристаш лелар Іалашдергдола дополнительни пункташ.

ХІанз вай тІанийбу массехк бІаь китайски студенташ, аспиранташ, стажераш. Укх шера уж хургба 600 гаргга саг. Кагирхой организацешта юкъера контакташ а дІайолаяьй юха.

Советски наха чІоагІа дог ураотташ тІаац советско-китайски отношенеш тоаяла йолаялар. Цхьабакъда, из юхьиг мара яц. Керттера болх дІахо бе безаш ба.

(АПН).

АНГОЛА. Гаьнара гуш да кІай пенаш дола теркам тІаоза цІа (сурта тІа). Атлантически форда йисте, Луанда къулбехье 17 километр да из. Шин бІаь шу хьалха португальски колонизатора доалехьа хинна нах баьха цІа хІанз лоала музей я. 15 бІаьшере денз Афрякера колониализма историех дувцаш я цига гулъяь экспонаташ.

АДН—ТАСС сурт.

Вай доттагІий опыт

ТОЛАМ ХЬАХУЛА ДОАКЪОШ

«Цаган сар» — бетта календарах дола Керда шу — монголаша феврале дезду. Дукха ритуалаш, сакъердам, ловзараш дола хоза цІей да из. Шеран производственни ши цикл вІашагІкхетача нийслуш дале а, из эггара хьалха юрта къахьегамхой цІей да. «Цаган сар» долча хана дІабахача 12 бетта шоаш даьчун итогаш а ю цар хьатІадоагІача шерара шоай декхараш белгал а доах. ХІаьта, ер шу монгольски къахьегамхошта къаьстта белгал да: общества вахара ерригача сферашка перестройка яоа наькъаш хьинаре леха болабеннаб берригача мехка.

«Борнур» — асфальт биллача шоссе тІа гІолла дІакхача йиш йолча монгольски юрта дукха доацача боахамех цаІ ба. Укхаза шийца интернат йола школа, барзкъаш цІендеш, тегаш, дутташ, кота гІирс а цІагІара пхьегІаш а тоаеш, кхыдола гІулакхаш деш йола быткомбинат, торговни медицински учрежденеш я.

Дукха ха йоаццаш кхы а 40 цІагІа хьачуеннай центральни отоплени, чакхдоалаш латт юрташка электричество чуйиллар. Укх деношка нах чуховшаргба кердача гостинице. Концертнии спортивнии залаш чухургйолча культурно - спортивни центра лард еллай.

ДІадахача шера госхоза болхлошта лаьрхІа хьалдир керда итт цІа, дукха ца говш хьалдаь даргда кхы а ткъо цІа. Ерригa объекташ госхоза ахчах хьалъю. «Борнур» йизза Іалашъяь я кадраща. Бохама стабильни экономике лоархІаме дакъа да социальни программа.

Балчагийн Балжиннияма ший цІагІа чудуг тхо. Ийчара шерарча прихоже кхоач тхо. ДІа-юха кхахьа йиш йолча пенашца - ширмашца дийкъача комнаташка дІачувала наІараш я аьттехьа а аьрдехьа а. Лакха тховнаш, доккхий кораш хиларах цІагІа дукха сердал а я чІоагІа сапаргІата а я.

Цхьан комнате бераш телевизорга хьежаш дагІа, вокх комнате — ловзаш да. Балжиннияма сесаг Бадам кухне йоал. ШоллагІча этажа тІа — ахкан спальня. ЦІен ерригa площадь 120 квадратни метр я. Тайп-тайпара кхийш а отараш а дагІаш доккха ков а да.

Госхоза цхьан болхлочун боахам аз сел чІоагІа бувцар ший бахьан долаш да. Цун вахаро къаьгга хьагойт лаьттанцара, цхьан меттерча вахарцара кочевника безам. Балжиннияма ше хьалдаьд ший цІа. Госхозо тІера проценташ яла цаезача ссудаца гІо даьд цунна, цул совгІа, 30 процент кІезигагІа мах боаккхаш гІишлон материалашца Іалаш а ваьв из.

— ЧІоагІа гІо дир тхона... морковкас, — йоах, ший Іаржача можах кулг хьекхаш вела а велаш, Балжиннияма. — Геттара доккха хорсам хьалкхедаьча воккхача сагахи йоккхача сагахи бола фаьлг дага боагІий шоана. Цу фаьлга монгольски вариант, цхьабакъда, морковкаца, хилар са. ХІаьта, цІенхаштта аьлча, — дІахо дувц Балжиннияма, — морковка кхеяра дезала подряд эца бокъо сайна яллалца сацанзар со.

Ялх саг — Балжиннями, цун кхо йишен, ший сесагаца вошен — чувоагІача дезала звенонна 35 гектар лаьттен, ший тІехьаювзача инвентараца «МТЗ-82» тракторИ, дІаде гии делар. 360 эзар тугрика маьха продукци госхоза дІачуяла декхар тІанийцар подрядчикаша. Звенос хьалкхедир 426 эзар тугрик мах бола баьцадараш. Укх тІеххьарча массехк шера эггара хьалха тІеххоачашйир госхозо паччахьалкхенна морковка дІачуялара план, 78 эзар тугрик цІена пайда а бир шийна.

— МалагІа къайленаш я шун толам? — хетт аз Балжинниямага.

— Бакъдар, дувца вай доахке, хьалхагІа малаш-б ца ховчар амараш кхоачашдераш дар тхо, тхоай лоІаме доацаш бора оаха лаьттанцара болх, хІаьта хІанз тхо лаьттан дай да. Лаьтта «вай» а доацаш хьай долга ховш хилча йоахо къаьстта ю цун.

ХІара гектара тІара 223 центнер морковка яккхара (укхазарча хьалашка хьежача из лакха хьокхам ба) тІехьа боккха къахьегами ахархочун йоккха опыти латт. Лаьтта ший ханнахьа а дика а кийчдар духьа цхьан ханна сихаш а макха боаккхаш а, кхы де мел дезар деш а трактор тІа шин сменагІа болх беш къахьийгар механизатораша. 800 тонна совгІа органически удобренеш дІахьа йоаржайир, корнеплодаш кхоачача хана царна мел еза хІамаш йийттар, хий дийттар.

— Морковка кхееш, ховшма хиллара, дукха къахьега деза, — йоах Балжиннияма. — Эша машинаш яц тхога морковкаш нилхъе, плантацена оасар де. Тхона чІоагІа гІо дора бераша.

Гурахьа ерригa халонаш йицъеш хьувкъам баьккхар баьцадаараш леладераша. Госхоза доагІар дІаденначул тІехьагІа 127 эзар тугрик алапи хилар царна. ХІаране ше баьча балхага хьежжа нийцар ахча. Масала, Чулунбаторен цун сесага Отгонеи шера дола алапи эггара дукхагІа хилар. хІана аьлча, цо массехк рационализаторски предложени яьяр. Дезала керда «Москвич» ийцар. Звенон хІара члена алапи шозза айделар.

— Алапи лакха хилар лоархІаме-м да, — дІахо дувц Балжиннияма. — Цхьабакъда, подряди арендеи санна йолча къахьегам вІаштІехьбаккхара кердача формай чулоацам сона лоархІамегІа хет. Цар мукъавоаккх саг. Са ялх бер да. ХІаьта коа тІа бетташ кхо етт, цхьайтта хьакха я. Бераша гІо а ду тхона. Дулхацеи шурийцен Іалашдаь да тхо. Совдар госхозага дІачулу. ХІанз дукхане а ду иштта. ХІаьта хьалхагІа дукхагІча болхлоша тика тІара нийбора кхача.

— Дукха ха йоаццаш со а сесаг а чІоагІа цецдаьхар тха бераша, — вел Балжиннням. — «ДукхагІа хьайбаш а хьадоладаь, баьцадаараш хьалкхеде дукхагІа лаьтта а хьанийца, шин-кхаь шера воай декхараш дІаделча бакъахьа да вай. Оаха а гІо дергда» йоах-кх. Из санна къамаьл хьахезача чІоагІа хоза ма хетий...

Дика толамаш даьхад госхозе баьцадаараш леладеча Ч. Ганхуи чабана Ж. Батеи подрядни шин звенос а. Госхоза керттерча экономистаца Ш. Баяртогтохаца тхо хилар Батай суре (жа латтача моттиге). Ціенда ше-м жеца гаьна вар, цхьабакъда, цун сесаго (из а я чабан) дийцар тхона производственни гІулакхех.

Монголера хьайбаш леладу сури, — из дезала подряда цхьа ший тайпара форма я. 1—2 дезала цхьана лелаю уж суреш. ХІанз укхаза а къахьегам вІаштІехьбаккхара подрядни форма йиззагІа юкъейоалае лаьрхІа а ба цу оагІорахьа хьалхара гІа боаккхаш а ба. «Борнура» хьайбаш леладераща юкъе из подряд дІайоаржаяра инициатораш Батай дезал бар.

1988 шера дерригa шоай декхараш тІеххоачашдир Батаси, Чулунаи. цар воІо Чимиддоржон, 665 устагІо 700 Іаьхар бир царна, хІара устагІана тІера 1600 грамм тха а 2000 литр шура а яьккхар цар, 26 тонн йол а кийчйир. Чабана дезала цхьан шера 22 эзар тугрик ахча нийцар. Кхычарга хьежача, из геттара дика алапи да. Хьа мел даьчоа а дІа мел дахача ахчана а тІахьожам лоаттабе вІаштІехьдоалийта чековни система юкъейоалаяро таро хулийт хьабоала пайда а дІадодар а ха а ховш боахам лелабе. Продукци дукха дукхагІа а йоакхх, хІаьта цунга дІадодар дикка лох а лу.

— Хьалхарча опыто хьагойтар подряд пайда боалаш гІулакх долга, — йоах госхоза директора Я. Яндага.— Цу хьисапе шоай болх вІаштІехьбаккха лаьрхІа бола ахархой хьайбаш леладераши укх шера геттара дукха ба. ХІанз госхозаи подрядчикаштен юкъе договораш увттадеш да.

...«Цаган сар» хьатІакхоачаш кепайоазон тІа цІераш яьхар МНР хьайбаш леладеча, доккхий производственни хьокхамаш даьхача рекордсмений. Царна юкъе — «Борнурера» доярка Доржпурэвийн Нандинцэцэг. 1988 шера ший 25 Іаттагара хІаранегара 4392 литр шура яьккхар цо.

Ким БОЛДОХОНОВ,
ТАСС корр.